

Інформаційне право

УДК 340:34.01+004

БАРАНОВ О.А., доктор юридичних наук, професор,
керівник наукового центру цифрової трансформації та права
ДНУ ПБП НАПрН України.
ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-3233-6687>.

**ТРАНСФОРМАЦІЯ ПРАВОВИХ СИСТЕМ – ЗАСАДНИЧА УМОВА
СТАЛОГО РОЗВИТКУ**

DOI:.....

Зміни або стагнація. Рух або смерть.
Мерседес Лакей (Mercedes Lackey)

Анотація. Поява цивілізаційних викликів майбутньому людству спонукала ООН сформувати плани щодо досягнення Цілей сталого розвитку. Багаточисельні причини деградації цивілізації, які пропонуються до розгляду науковцями, є дуже різномірними та погано систематизуються, що не сприяє розумінню ефективності світових планів порятунку цивілізації. У статті доводиться існування двох груп першопричин виникнення планетарної кризи – систематичне прийняття помилкових рішень та невідповідність сучасним завданням розвитку людства традиційної моделі економіки. Проводиться аналіз нової парадигми економічного розвитку – Економіки результату, яка максимально базується на застосуванні досягнень четвертої промислової революції: технологій Інтернету речей, штучного інтелекту, робототехніки, великих даних тощо. З'ясовується, що впровадження положень Економіки результату обов'язково потребує проведення масштабних соціальних та цифрових трансформацій. За таких умов виникає проблема відповідності сучасного стану правової системи щодо законодавчого забезпечення реалізації соціальних трансформацій, які мають базуватись на повсюдному застосуванні цифрових технологій. Обґрунтовується необхідність та пояснюється сутність трансформації системи права в частині: уточнення місії та мети правового регулювання, розуміння феномена “віртуальність”, можливості визнання суб’єктності робота із штучним інтелектом, подолання правової сингулярності, визначення нової ролі міжнародного права, актуальності конвергенції права та актуальності правових досліджень, обумовлених реалізацією нової парадигми економічного розвитку.

Ключові слова: сталий розвиток, Економіка результату, система права, штучний інтелект, соціальна та цифрова трансформація.

Summary. The emergence of civilizational challenges to the future of humankind prompted the UN to form plans to achieve the Sustainable Development Goals. Numerous reasons for the degradation of civilization, which are proposed for consideration by scientists, are very heterogeneous and poorly systematized. This does not contribute to understanding the effectiveness of the world's plans to save civilization. The article substantiates the existence of two groups of root causes of the planetary crisis – the systematic adoption of erroneous decisions and the discrepancy between the traditional economic model and the modern tasks of human development. An analysis is being made of a new paradigm of economic development – the Economy of Result, which is based as much as possible on the application of the achievements of the fourth industrial revolution: technologies of the Internet of things, artificial intelligence, robotics, big data, etc. It turns out that the implementation of the provisions of the Results Economy will necessarily require large-scale social and digital transformations. In such conditions, the problem arises of the correspondence of the current state of the legal system to the legislative support for

the implementation of social transformations, which should be based on the widespread use of digital technologies. The necessity is substantiated and the essence of the transformation of the system of law is explained in terms of: clarification of the mission and purpose of legal regulation, understanding the phenomenon of “virtuality”, the possibility of recognizing the subjectivity of a robot with artificial intelligence, overcoming the legal singularity, defining the new role of international law, the relevance of the convergence of law and relevance of legal research due to the implementation of a new paradigm of economic development.

Keywords: *sustainable development, results economics, legal system, artificial intelligence, social and digital transformation.*

Постановка проблеми. Слова епіграфу стосуються не лише окремої людини або певної спільноти, вони стосуються всієї цивілізації, сучасний стан якої найкраще можна описати словами – колапс, крах, деградація тощо [14; 17]. Це слова які дозволяють чітко зрозуміти – людство знаходиться майже в точці біфуркації свого майбутнього шляху. Далі: або трансформація і подальший розвиток, або зникнення.

У другій половині 20-го століття стали активно проявлятися системні негативні явища у розвитку людства: одночасно з прогресом окремих країн спостерігається значне економічне відставання інших країн; світову, регіональні та національні економіки дестабілізують постійні кризи; відбувається деградація екосистеми людства, природніх ресурсів планети тощо. З часом ситуація стала невпинно погіршуватись. Деяка хронологія подій.

1974 р. – з’являється звіт групи науковців щодо майбутнього людської цивілізації – попередження про можливу майбутню деградацію цивілізації [19]. Автори прогнозували, що безперервне економічне зростання через декілька десятиліть неминуче призведе до погіршення якості життя землян і різкого зменшення їх кількості через майбутню глобальну “перевитрату” всіляких ресурсів, які планета не встигає відновити.

2000 р. – з огляду на збільшення тенденції деградації цивілізації, яка з кожним роком ставала дедалі більш реалістичною та загрозливою, приймається Декларація тисячоліття та Програма дій: зміцнення Організації Об’єднаних Націй у XXI столітті [29]. В Декларації зазначалась фундаментальна мета розвитку цивілізації: звільнити все людство від загрози жити на планеті, непоправно зіпсованій людською діяльністю, і ресурсів якої більше не вистачить для їхніх потреб. Для досягнення цієї мети було визначено 8 Цілей розвитку тисячоліття, які не були досягнуті.

Серед основних причин, які завдавали шкоди національним економікам, загострювали бідність, розмивали людські цінності та руйнували природне середовище особливо було виділено цілеспрямовану зосередженість на економічному зростанні через неконтрольовані вільні ринки [31].

2004 р. – група науковців оновила свій звіт 1974 року. В оновленому звіті [18] автори вже констатують те, що людство знаходиться за межами пропускнуої спроможності планети. Більш того, вони наводять ще більш обґрунтовані змістовні докази на користь необхідності швидкої перебудови світової економіки у напрямі сталого шляху розвитку.

2015 р. – за невтішними наслідками втілення попередньої Декларації тисячоліття Генеральною Асамблеєю була прийнята резолюція “Перетворення нашого світу: Порядок денний у сфері сталого розвитку на період до 2030 року” [28]. У вказаному Порядку було сформульовано 17 Цілей сталого розвитку (далі – ЦСР) та передбачено виконання 169 загальних цивілізаційних завдань. До 2020 року значна кількість держав приймає національні програми сталого розвитку на період до 2030 року з відповідною національною та регіональною локалізацією для вирішення власних проблем.

2019 р. – на всесвітньому Саміті у звіті Генерального секретаря ООН “Прогрес у досягненні цілей сталого розвитку” [32] було констатовано, що, незважаючи на ознаки певного прогресу, в цілому реалізація ЦСР не досягла необхідних темпів і масштабів. Для виправлення ситуації було запропоновано зміцнити політичне керівництво процесами та вжити невідкладних багатосторонніх заходів задля забезпечення досягнення ЦСР до 2030 року.

Політичні діячі, вчені та експерти з різних галузей знань і практичної діяльності наполегливо переконують суспільство у необхідності трансформації своїх інститутів, зміни політики та політиків, а також у підвищенні стійкості у певних сферах, щоб пом’якшити крах [5]. Але, набагато доцільніше будувати майбутню політику таким чином, щоб не лише уникнути краху, а і забезпечити розвиток цивілізації.

Аналіз сучасного стану життєдіяльності людства, функціонування інституцій суспільства свідчить про неможливість досягнення ЦСР та виконання загальних цивілізаційних завдань без проведення соціальних трансформацій в певних сферах соціальної активності як міжнародного, так і національних рівнів. У цьому випадку мова йде про економічну, інфраструктурну, екологічну та гуманітарну сфери, а також про сфери міжнародного співробітництва та екосистем людства. Оскільки зазначені сфери відносяться до базових складових соціуму, які є визначальними для забезпечення високого рівня якості життя людей, то стає зрозумілим, що багаточисельні широкомасштабні соціальні трансформації мають відбуватись максимально синхронізовано та узгоджено як на національному, так і на світовому рівні.

З огляду на небачені раніше темпи соціального розвитку та швидкість перманентних змін умов життєдіяльності людства, поряд з іншими факторами, які впливають на результативність соціальних трансформацій, особливого значення набуває відповідне правове забезпечення. В свою чергу, якість правового забезпечення проведення соціальних трансформацій залежить від стану правової системи.

Отже, оцінка відповідності стану правової системи майбутнім реформам має передувати початку проведення соціальної трансформації. Необхідно звернути увагу на те, що базовою умовою ефективності сучасних соціальних трансформацій є широке використання досягнень четвертої промислової революції, зокрема цифрових технологій [37]. До основних таких досягнень відносяться: технології Інтернету речей, штучного інтелекту, робототехніки, електронних комунікацій, мережі Інтернет, великих даних, хмарних обчислень, блокчейн тощо.

Широке впровадження цифрових технологій в усі сфери суспільних відносин, яке називають цифровими трансформаціями, суттєво ускладнюється наявністю проблеми правової невизначеності щодо регулювання застосування технологій Інтернету речей, штучного інтелекту, робототехніки тощо. Проблема ще більше ускладнюється завдяки тому, що правове регулювання застосування одних і тих самих цифрових технологій (Інтернету речей, штучного інтелекту та робототехніки) має певну специфіку для різних сфер практичної діяльності, наприклад таких як публічне управління, військова справа, медицина, енергетика тощо.

Отже, системною проблемою при аналізі стану правової системи є відсутність консенсусних теоретичних та практичних підходів щодо формування правового регулювання застосування сучасних цифрових технологій в процесі реалізації різноманітних суспільних відносин.

Виклад основного матеріалу.

І. Сталий розвиток – шлях подолання деградації цивілізації.

Загрозливі виклики розвитку цивілізації.

В тій чи іншій інтерпретації відомо про поступове формування та поширення загрозливих цивілізаційних викликів таких як: виснаження планетарних ресурсів: чистого повітря, вуглеводів, корисних копалин, лісів, прісної води, родючих земель тощо; зниження стійкості та обмеження завантаженості екосистеми існування людства; надзвичайна концентрація та локальна перенасиченість населення, виробництв, інфраструктури, транспорту тощо; глобальна та локальна нестача продовольства; погіршення екології та зміна клімату; постійне збільшення темпів та швидкості соціальних процесів; низька достовірність прогнозування природних, соціальних, економічних, технічних, технологічних процесів і явищ тощо; недостатність наявних обсягів інформації та знань для прийняття оптимальних рішень тощо.

Багато інтелектуалів і міжнародних організацій неодноразово висловлювали оцінку планетарного стану цивілізації як загрозливого для її розвитку. Наприклад, в доповіді Римського клубу *“Давай! Капіталізм, короткостроковий підхід, населення та руйнування планети”* [34] була зафіксована наступна позиція. Спостерігаються очевидні прояви майбутнього краху світової економіки, тому потрібно терміново переглянути напрямки та зміст взаємодії урядів, підприємств, фінансових систем, інноваторів та сімей з нашою планетою. Експерти також вважають, що результати сучасної економічної діяльності людства стали негативним фактором, який реально загрожує перспективам цивілізації на Землі [26].

Цивілізаційні виклики, численні причини краху деградації цивілізації підтверджують наявність тренду щодо прискорення погіршення якості життя землян. Саме для нейтралізації тенденції деградації цивілізації ООН визначає ЦСР та формує план з їх досягнення [28]. ООН, закликає рішуче захистити планету від деградації, у тому числі за допомогою впровадження раціональних моделей споживання та виробництва, раціонального використання її природних ресурсів та вжиття невідкладних заходів у зв'язку зі зміною клімату, щоб планета могла забезпечувати задоволення потреб нинішнього та майбутніх поколінь.

Загальна характеристика цілей сталого розвитку.

Порядок денний, оголошений ООН, величезний і майже неосяжний, оскільки передбачає активні дії світової спільноти щодо досягнення 17 ЦСР та виконання близько 170 завдань на загальнопланетарному рівні з відповідною їхньою національною та регіональною локалізацією [28].

Визначені ООН ЦСР умовно можна об'єднати в декілька функціональних груп: економічна, інфраструктурна, гуманітарна, міжнародного співробітництва, екосистеми та екології. Кожна ЦСР та кожне завдання окрім того, що вони спрямовані на подолання негативних наслідків конкретної групи чи окремих причин колапсу цивілізаційної діяльності, також мають певну специфіку для різних континентів, регіонів та країн. Однак документи ООН не містять: опис причинно-наслідкового зв'язку між групою чи окремим джерелом деградації та змістом тих чи інших ЦСР і завдань; методології щодо усунення причин деградації цивілізації; визначення критеріїв та характеристик досягнення визначених цілей та завдань.

Тому в умовах суттєвого розмаїття ЦСР та завдань, реальність досягнення гармонізованого та синхронізованого прогресу в забезпеченні сталого розвитку як у світовому, так і в національних масштабах виявляється доволі проблемною. Вочевидь людство, не має необхідного запасу часу та інших найважливіших ресурсів для вирішення глобальної проблеми уникнення деградації цивілізації. Спочатку за традиційним алгоритмом будемо проводити пошукові дослідження щодо вибору найбільш ефективних рішень щодо визначення величезної кількості завдань. На наступному етапі будемо

приймати не завжди очевидні та раціональні ті чи інші стратегії і плани щодо їх реалізації. Далі перейдемо до неоптимальних рішень щодо їх виконання. І потім знову по цьому зачарованому колу.

При цьому світова спільнота знову і знову буде робити масштабні спроби щодо нейтралізації цивілізаційних викликів не маючи системного уявлення щодо шляхів боротьби із причинами деградації цивілізації. Світова спільнота з метою порятунку цивілізації розробляє майже неосяжні стратегії та плани щодо сталого розвитку, які майже не розуміються широкими верствами суспільства і тому виявляються мало ефективними.

Нерозуміння суспільством теми сталого розвитку пояснюється досить легко. Визначення 17 глобальних ЦСР та близько 170 завдань у сфері сталого розвитку стало результатом напруженої роботи великої кількості міжнародних груп експертів найвищого рівня, кожний з яких має глибокі знання у процесах, що відбуваються у вузькій предметній сфері. В той же час ЦСР та завдання фактично з усіх можливих сфер життєдіяльності людства за змістом є дуже різномірними. Це створює суттєві, практично непереборні труднощі для їх розуміння навіть експертами з іншої предметної групи, не кажучи вже про представників публічної влади, бізнесу, громадянських інститутів тощо, які власне і мають втілювати їх у життя.

Розуміння причини виникнення сучасних цивілізаційних викликів.

Серед основних причин виникнення цивілізаційних викликів називають: консерватизм політичних і соціальних теорій та систем; руйнівний вплив глобалізації; розростання олігархату та централізація влади; неефективність публічного управління та економічних систем; надмірна експлуатація природних ресурсів; зміна кліматичних умов тощо.

Крім того, розглядаються інші варіанти причин деградації сучасної цивілізації: безоглядне та безконтрольне споживання викопного палива; прибуток як мета економічної діяльності, неузгоджена, різновекторна та хаотична діяльність людства з нейтралізації цивілізаційних викликів [8]; діалектичний процес постійного наростання складності людської спільноти та одночасного зменшення ефективності її діяльності [27]; неефективність інформаційної взаємодії та недостатність соціально-економічної інтеграції поза класовими кордонами та в різних просторових масштабах [6]; деградація економічної структури та складна соціальна ієрархія [17].

В той же час ООН визначає наступні причини: недостатність обсягу інформації для прийняття рішень; нерішучість і відсутність сміливості у вищого керівництва держав при формуванні політики змін у суспільстві та змін в управлінні економікою; необґрунтованість стратегічних рішень; відсутність цілісних та комплексних підходів щодо вирішення масштабних проблем розвитку [30].

Таким чином, глобальну мету забезпечення стійкого розвитку можна сформулювати як діяльність з нейтралізації великої кількості різномірних причин деградації цивілізації. Тому загальне завдання забезпечення сталого розвитку неймовірно ускладнюється, про що свідчить велика кількість різномірних ЦСР та завдань.

З огляду на вражаючу різномірність причин деградації цивілізації, поставимо запитання: а може, для всіх цих причин є якась одна чи декілька першопричин? У разі наявності першопричин вирішення проблеми пошуку «протиотрути» проти колапсу цивілізаційної діяльності могла б виявитися набагато простішою. Зрозуміло, що у такому випадку плани щодо реалізації знайденого розв'язання проблеми в масштабах всього людства могли би стати набагато більш лаконічними, прозорими, предметними та конкретними.

Без сумніву, гіпотетичні першопричини обґрунтовано мають бути джерелом появи комплексу різноманітних вторинних причин, які сьогодні виявляються та спостерігаються численними дослідниками. Отже, за медичною аналогією деградація цивілізації не може бути нейтралізована усуненням однієї, або навіть кількох, або навіть переважної більшості вторинних причин (симптомів), оскільки не усунена та діє першопричина, тобто “хвороба” залишиться не вилікуваною.

Фундаментальні першопричини виникнення цивілізаційних викликів.

Формування за останні 150-200 років загрозливих цивілізаційних викликів було обумовлено поступовим зниженням ефективності людської діяльності внаслідок наростаючого обсягу прийняття неправильних рішень. Рішень, які все частіше були не релевантними поставленим цілям та реальному стану соціальних процесів, внутрішніх і зовнішніх впливів та умов їх реалізації.

Доведено, існування *першого, другого та третього цивілізаційних когнітивних протиріч людства* [37], які долаються завдяки застосуванню досягнень четвертої промислової революції (таблиця 1). Цивілізаційні протиріччя проявляються як природня когнітивна обмеженість людини в частині прийняття та реалізації оптимальних рішень [23], які є вкрай необхідними у постійно зростаючій складності умов розвитку цивілізації.

Таблиця 1

Період	Цивілізаційні когнітивні протиріччя людства як протиріччя між природним обмеженням когнітивних можливостей людини та необхідністю:	Подолання протиріччя завдяки використанню досягнень 4-ї промислової революції
XIX ст. – 70 р. XX ст.	<i>Перше</i> – швидко, у дедалі більших обсягах збирати, обробляти, використовувати та передавати різноманітну інформацію.	комп'ютер та комп'ютерні технології
70 р. XX ст. – XXI ст.	<i>Друге</i> – швидкого прийняття оптимальних складних рішень.	автоматизація, комп'ютеризація, інформатизація, інформаційне суспільство, мережа Інтернет (цифрові технології)
XXI ст.	<i>Третє</i> – швидкого використання великого обсягу різноманітних точних знань для прийняття оптимальних складних та надскладних рішень.	Інтернет речей, Індустрія 4.0, штучний інтелект, робототехніка, Великі дані, Хмарні обчислення, електронні комунікації тощо (цифрові технології)

Наслідком цивілізаційних когнітивних протиріч людства є нескінченно зростаючий ланцюжок прийняття одного за одним помилкових рішень тотально у всіх сферах людської діяльності на всіх соціальних рівнях. Закономірним наслідком генерації помилкових рішень є численні різноманітні локальні та глобальні кризи, частота та глибина прояву яких збільшується. Саме фактор наявності помилкових рішень не дає можливості впевнено аналізувати, прогнозувати та планувати майбутнє як розвитку цивілізації в цілому, так і величезної множини різних її складових у загальнопланетарних, міжрегіональних, регіональних, національних, міжгалузевих, галузевих та секторальних масштабах.

Отже, *цивілізаційні когнітивні протиріччя людства*, з одного боку, можуть розглядатися як першопричина деградації сучасної людської цивілізації, а з іншого – одночасно ці протиріччя продовжують бути бар'єром на шляху реалізації стратегії сталого розвитку.

Втілення в життя стратегії сталого розвитку вимагатиме прийняття та реалізації величезної кількості різнорідних та різноманітних, взаємопов'язаних та взаємозумовлених, різного рівня ієрархії та складності рішень у всіх сферах життєдіяльності суспільства. Нейтралізація цивілізаційних викликів та недопущення їх в майбутньому є не тривіальною проблемою. Очевидно, на сьогодні це одна з найскладніших, комплексних, багаторівневих, багатодисциплінарних та міждисциплінарних проблем в історії людства.

Підсумовуючи, можна стверджувати, що перша першопричина деградації цивілізації – це тотальне прийняття помилкових рішень як наслідок наявності *цивілізаційних когнітивних протиріччя людства*.

Іншою системною першопричиною виникнення проблеми деградації цивілізації є колапс традиційної моделі економіки [34], яка характеризується пануванням різноманітних моделей капіталізму, масштабною індустріалізацією, фетишизацією прибутку у всіх сферах економічної діяльності. Основними рисами такої економіки стало масове (індустріальне) виробництво, масовий ринок, масовий споживач, усереднені споживчі вимоги тощо. Логічним результатом розвитку традиційної моделі економіки стало постійне циклічне перевиробництво, тотальні кризи.

Постійні “позапланові” світові, національні та галузеві економічні кризи, неефективні рецепти виходу з них є яскравим свідченням недосконалості методів, способів і механізмів моделювання та прийняття рішень як при складанні прогнозних моделей традиційного економічного розвитку, так і в процесі практичної реалізації цих моделей. У реальному житті корекція або зміна моделей традиційної економіки зазвичай відбувається лише після факту встановлення наявності кризи або в цілому в економіці, або в окремому її сегменті, інакше кажучи, реакція на кризові явища практично завжди відбувається з великим запізненням.

Причинна обумовленість сучасного критичного стану економіки, вочевидь, остаточно сформувалася в середині ХХ століття.

Крім того, потужний внесок у колапс традиційної моделі додала споживацька ідеологія, розквіт якої та надзвичайна популярність припала на середину ХХ століття [24]. Вважається, що ідеологія споживання надзвичайно потужно сприяла створенню умов для досягнення основної мети економічної діяльності – збільшення прибутку. Ідеологія споживацтва каталізувала зростання конкуренції виробництв і конкуренції продажу товарів та послуг. Закономірним підсумком такої конкуренції стає ще більш інтенсивне зростання виробництва та повсюдне циклічне перевиробництво, що надзвичайно трагічно збільшило непродуктивні витрати ресурсів у всіх сегментах економіки – природних, матеріальних, фінансових, технологічних, енергетичних, ресурсів людського капіталу тощо.

Оскільки економіка – це основа життєдіяльності людства, то використання недосконалих традиційних економічних моделей у стратегічному прогнозуванні та плануванні призводило і призводить як до макроекономічних помилок планетарного масштабу, так і до мікроекономічних прорахунків. До речі, слід зауважити, що факт недосконалості моделей розвитку є притаманним практично для всіх сегментів соціального життя суспільства: державного управління, економіки, правоохоронної системи, військової сфери, сфери охорони здоров'я, освіти, культури тощо.

Отже, в умовах традиційної парадигми економічної діяльності тренд у напрямку збільшення масштабів кризових явищ та деградації цивілізації стає абсолютно неминучим. Базовою причиною неминучості катастрофічно негативних результатів економічної діяльності в умовах панування ідеології необмеженого споживання є два нерозв'язних протиріччя:

– неможливість забезпечення ресурсозберігального характеру процесу задоволення прав, інтересів та потреб кожного конкретного споживача в умовах масового (індустріального) виробництва та масового ринку споживання;

– неможливість забезпечення прийняття ефективних оптимальних рішень щодо нейтралізації “спонтанних”, непрогнозованих глобальних та локальних криз через наявність цивілізаційних когнітивних протиріч людства.

Таким чином, з одного боку, негативні наслідки глобальної та локальної економічної діяльності стали і продовжують бути однією з основних причин формування системи гострих цивілізаційних викликів XXI сторіччя. З іншого боку, негативні наслідки планетарної діяльності людства ведуть до краху світової економіки. Коло драматично замикається: неефективна економіка веде до деградації людської цивілізації, одночасно зниження якості функціонування цивілізації веде до колапсу економіки.

Економіка результату та Інтернет речей.

Колапс глобальної цивілізації [11] зумовив появу безлічі економічних теорій виходу людства з кризового стану [21]. Практично в кожній з таких теорій пропонуються певні моделі соціальної трансформації, а в деяких наголошується на тому, що будь-який перехід до сталого розвитку заради забезпечення ефективності має відбуватися на базі цифрових технологій, насамперед здобутків четвертої промислової революції [9]. Найбільш далекоглядні дослідники доходять до висновку: шлях для досягнення стійкості та сталості полягає в оновленні способу життя окремих спільнот та всього суспільства, які мають споживати менше. Водночас новий спосіб життя має бути привабливим для всіх, а не тільки для людей з екологічними, духовними чи ідеологічними цінностями [26]. Тому в останні десятиліття набула широкої популярності ідея проведення всіляких соціальних, зокрема економічних, реформ, трансформаційних перетворень у державах та суспільствах.

Слід звернути увагу на ідеї, викладені в книзі “Велика трансформація: політичні та економічні витоки нашого часу”: індустріалізм необхідно підпорядкувати вимогам людської природи; порок суспільства XIX ст. полягав не в тому, що воно було індустріальним, а в тому, що воно було ринковим; експеримент саморегулюємого ринку є утопічним; підведення під індустріальну цивілізацію нового, неринкового фундаменту багатьом здається занадто зухвалим і ризикованим планом, щоб міркувати про нього всерйоз [20].

Поступово серед пропозицій щодо виходу людства з кризового стану отримують популярність теорії які ґрунтуються на загальносистемній ідеї переходу до ресурсно орієнтованої економіки [13]. Однієї з таких теорій є теорія циркулярної економіки, яка здебільшого розглядається як поєднання діяльності зі скорочення ресурсів, повторного їх використання та переробки [12]. Найбільш ефективно ідеї циркулярної економіки реалізовані у теорії біоекономіки, де біологічні ресурси відновлюються та максимально повторно використовуються [4]. Біоекономіка охоплює сільське господарство, лісове господарство, рибальство, продовольство, біоенергетику та біопродукти [12]. Одночасно визначаються умови впровадження ідей циркулярної економіки: розбудова механізмів довіри; системний реінжиніринг традиційних бізнес-моделей; створення ефективного правового регулювання на користь сталого розвитку суспільства [2].

Однак, особливий інтерес у цьому контексті викликає оприлюднена на Всесвітньому економічному форумі одна з нових парадигм економічної діяльності – **стратегія Економіки результату**, в основу якої покладено ідею широкого використання технологій Інтернету речей [1]. Примітно, що першими авторами публікацій, присвячених Економіці результату, переважно були топ-менеджери транснаціональних технологічних компаній, пов'язаних із цифровими технологіями або з технологіями IoT, які просто зобов'язані прогнозувати напрямки розвитку свого бізнесу з горизонтом планування 10–20–30 років.

Ключова відмінність традиційної та моделі **Економіки результату** полягає в цілях функціонування:

– для традиційної економіки – це отримання прибутку на основі насичення ринку споживання послугами, товарами та результатами робіт для задоволення потреб та інтересів середньостатистичного масового споживача;

– для Економіки результату – це отримання прибутку на основі безпосереднього вирішення персоніфікованих проблем та задоволення прав, інтересів і потреб кожного конкретного споживача.

За результатами, отриманих в роботі [37], сформулюємо наступні визначення:

базовий принцип Економіки результату: *будь-яка бізнес-діяльність повинна бути ресурсозберігальною, економічно ефективною та здійснюватися так, щоб робота, товар або послуга з характеристиками та параметрами, релевантними правам, інтересам та потребам конкретного споживача, були надані у вказаний ним час в будь-якому місці на планеті.*

Економіка результату – *це людиноцентристська, ресурсозберігаюча “інваріантна від юрисдикції функціонально таргетована економічна діяльність суб'єктів масового ринку щодо задоволення індивідуальних прав, інтересів та потреб будь-якого конкретного споживача з можливістю динамічного формування ситуативної кооперації з будь-якими іншими суб'єктами ринку на основі використання глобальної мережі Інтернету речей;*

функціональний таргетинг – *це методи, способи та механізми збору і обробки неструктурованої інформації про людину (споживача) з різних джерел, що дають змогу з високою достовірністю визначити якісні та кількісні характеристики її незадоволених прав, інтересів та потреб, патернів її поведінки для подальшого формування індивідуальних пропозицій робіт, товарів та послуг у потрібному місці й у потрібний час з метою максимально повного вирішення її проблемних ситуацій.*

Перехід до стратегії Економіки результату означає здійснення тектонічних зрушень у суспільстві на основі проведення масштабних *соціальних трансформацій*, що зумовлено кількома необхідними умовами такого переходу:

а) перша – перетворення, зміна або корекція розуміння місії розвитку цивілізації, яка має зводитися до забезпечення сталого розвитку людського суспільства в цілому як до фундаментальної умови забезпечення високої якості життя кожної людини на планеті;

б) друга – перетворення, зміна або корекція світогляду, суспільної ідеології, системи цінностей, способу життя всього суспільства, у тому числі представників публічної влади, виробників та споживачів, а також оволодіння ними необхідною сукупністю знань та навичок;

в) третя – перетворення, зміна чи корекція місії, мети, методів та способів функціонування органів публічної влади, економічних акторів у всіх сегментах економічної діяльності.

Крім того, потрібно враховувати, що такий перехід неминуче призведе до:

- зміни інституційної структури і функцій системи публічного управління й регулювання в економічній сфері, системи галузевого саморегулювання та інститутів громадянського суспільства;

- необхідності створення ефективної міжнародної екосистеми еволюційного розвитку сегментно орієнтованих об'єднань економічних акторів з метою оптимізації процесів ситуативної кооперації та координації, сприяння гнучкому та оперативному транскордонному і національному формуванню функціональних взаємозв'язків суб'єктів економічної діяльності, формуванню різноманітних коопераційних ланцюжків: доданої вартості, товарних, продуктових та логістичних ланцюжків, глобальних виробничих мереж тощо;

- проведення істотної модернізації системи правового забезпечення нових методів, способів та механізмів реалізації функцій публічного управління та регулювання в економічній сфері;

- необхідності проведення масштабної роботи з формування правового забезпечення швидкого та з мінімальними транзакційними витратами формування й функціонування сегментно орієнтованих екосистем коопераційної взаємодії економічних акторів різної галузевої приналежності, виконання робіт та надання послуг на користь конкретних користувачів в умовах різної державної юрисдикції, функціонування різноманітних гібридних бізнес-моделей тощо;

- формування організаційно-правових основ проведення масштабного реінжинірингу колишніх та створення нових моделей публічного управління, бізнес-моделей та бізнес-процесів в економічній сфері.

Перехід до стратегії Економіки результату безсумнівно означає проведення у сфері економічної діяльності масштабної *соціальної трансформації* на базі *цифрової трансформації*. За результатами робіт [37; 43], сформулюємо наступні визначення:

соціальна трансформація – це процес корекції, перетворення або зміни місії та цілей, базових та локальних функцій, структури та взаємозв'язків, параметрів стану, у тому числі, методів, способів, механізмів та інструментів реалізації зазначених функцій, будь-яких соціальних систем з метою підвищення ефективності їх функціонування для нейтралізації цивілізаційних викликів, забезпечення високого рівня якості життя людини, необхідних параметрів самозбереження, життєдіяльності та розвитку цих систем.

цифрова трансформація – це самостійний процес або процес у межах соціальної трансформації, який відбувається на основі максимального застосування цифрових технологій таких як: Інтернет-технології, технологій Інтернету речей, Індустрії 4.0, штучного інтелекту, робототехніки, обробки Великих даних, Хмарних обчислень та інших з метою підвищення ефективності групової та індивідуальної діяльності людської спільноти.

Цілком є очевидним, що перехід до Економіки результату не може відбуватись ізольовано від інших сфер суспільного життя. Тому системний підхід до соціальної трансформації на базі використання технологій Інтернету речей, як це пропонується в Економіці результату, також буде драйвером проведення соціальної та цифрової трансформації в інших сферах соціальної активності, як-от: публічного управління, промисловості, сільського господарства, правоохоронної діяльності, оборони та безпеки, охорони здоров'я, освіти, культури тощо. Подібні зміни неминуче, рано чи пізно, відбудуться у всіх державах, тому у світі процеси соціальної та цифрової трансформації стануть повсюдними та всеохоплюючими.

Саме в широкому використанні цифрових технологій, зокрема технологій Інтернету речей та штучного інтелекту, все більше представників науки, політичних еліт, державних діячів, бізнесу, провідних експертів та практиків вбачають основний шлях досягнення ЦСР.

II. Трансформація правової системи.

Актуальність проведення широких дискусій щодо вдосконалення правової системи обумовлюється винятковим її значенням для сучасного етапу розвитку будь-якої держави. Це пояснюється тим, що багато країн, як і Україна, фактично перебувають на початку мобілізації всіх можливих сил та ресурсів для досягнення ЦСР з метою боротьби з процесом деградації цивілізації. Ця відчайдушна боротьба з усією очевидністю вимагатиме проведення активних, динамічних, раніше не бачених масштабів та глибини соціальних та цифрових трансформацій суспільства як на національному, так і на всесвітньому рівні. Успіх майбутніх соціальних та цифрових трансформацій, які необхідно буде здійснити у стислі терміни, істотно залежить від ефективності їх правового забезпечення.

Необхідність швидких дій щодо вдосконалення правової системи обумовлюється також наявністю проблеми правової невизначеності в частині регулювання застосування цифрових технологій, темпи та масштаби поширення яких надзвичайно високі. Трагічне запізнення, і це не гіпербола, у розробці відповідних правових теоретичних узагальнень та практичних рекомендацій неминуче стає причиною утворення стійких бар'єрів на шляху досягнення ЦСР.

В інтересах дослідження потрібно звернути увагу на те, що сучасні умови реалізації суспільних відносин різко відрізняються від тих, що були протягом останніх 100 – 150 років. Це потребує обережності при використанні як напрацьованих раніше певних теоретичних підвалин та методологічних положень, так і застосування інноваційних ідей та підходів при визначенні правового регулювання майбутніх суспільних відносин. Правова наука в такому випадку стикається з новою, майже невідомою раніше проблемою правової сингулярності.

Сучасні глибокі зміни умов реалізації суспільних відносин в різних сферах соціальної активності обумовлено наступним:

- спостерігається швидке зростання темпів і масштабів глобалізації, яка стала закономірним наслідком сучасного процесу розвитку цивілізації;
- поступово відбувається трансформація змісту традиційної глобалізації, яка вже охоплює не лише транснаціональні корпорації, а і інші різні суб'єкти економічної діяльності, зокрема середні та малі підприємства, різної національної юрисдикції, більш того вона проникає в особисті відносини людей;
- під впливом загально світових факторів, особливо, результатів четвертої промислової революції, цифрових технологій, трансформуються цілі сфери суспільства, зокрема, сфери економіки, управління державою, виробництва тощо, відбувається трансформація складу та конфігурації системи міжнародного розподілу праці;
- відбувається стійке збільшення кількості учасників різноманітних суспільних процесів, зокрема економічних;
- продовжується стрімкий розвиток потужностей та топології світової логістичної інфраструктури, що створює реальні можливості для швидкого переміщення людей, капіталів, товарів та послуг в будь-яку точку планети;
- постійно покращуються умови здійснення інформаційної взаємодії, як базової умови забезпечення ефективності в усіх сферах людської активності, завдяки швидкому

нарощуванню масштабів, обсягів та темпів проникнення цифрових технологій та Інтернет-технологій.

Частина наведених нижче положень базується на результатах правових досліджень, проведених автором переважно протягом останнього десятиліття, інша частина є подальшим розвитком цих результатів. Вочевидь, все це закономірно передбачає проведення наступних дискусій серед вчених-юристів за обов'язковою участю вчених, експертів та практиків, які спеціалізуються у тих чи інших предметних сферах життєдіяльності суспільства.

Місія та мета системи права.

Концептуальне питання для будь-якої системи права: що є метою правового регулювання суспільних відносин?

Відомі твердження Р. Ієрінга: “Мета є творча сила всього права, і немає правового положення, яке б не було зобов'язане своїм походженням певній меті”, а також – “Причина відноситься до сфери минулого, мета – до сфери майбутнього” [46].

Ефективність базової функції цивілізації – функції самозбереження та розвитку прямопропорційно залежить від ефективності реалізації всіх видів діяльності людини. Суспільні відносини (поведінка людей) здійснюються відповідно до соціальних норм (правил), особливою формою яких визнано правові норми, а повна сукупність останніх складає систему права.

Звернемо увагу на фундаментальну роботу одного з родоначальників кібернетики Н. Вінера “Кібернетика, або управління та комунікації у тварині та машині” [35]. В цій праці було висловлено думку про те, що організм чи суспільство організмів будуть прагнути до того, щоб більший час функціонувати в такий спосіб, коли різні частини працюють узгоджено відповідно до моделі, що більш-менш має сенс.

У сучасній конотації зміст цієї думки означає, що людське співтовариство природно прагне до максимально узгодженого середовища здійснення будь-якої людської діяльності. Отже, людська спільнота завжди намагалась виробити набір правил групової та індивідуальної поведінки своїх членів для забезпечення ефективності своєї діяльності шляхом мінімізації можливої шкоди від неузгоджених (конфліктних) дій.

Власне, ми доходимо висновку про те, що на систему правил соціального регулювання поведінки членів людської спільноти, в тому числі й на систему права як найвищу еволюційну форму такого регулювання, завжди покладалася певна цивілізаційна місія. Ця цивілізаційна місія спрямована на створення узгодженого, несуперечливого середовища ефективного здійснення людської діяльності як основи самозбереження та розвитку цивілізації, що є гарантією забезпечення високої якості життя всього людства. Зміст цієї місії був однаковим у різні періоди розвитку цивілізації, на різних континентах, у різних народів з різними культурами, у державах різних типів і форм.

Таким чином, для формування системи правового забезпечення досягнення ЦСР важливе значення має розуміння того, що: ***місія системи права – створення узгодженого, сприятливого та несуперечливого правового середовища ефективного здійснення людської діяльності з метою забезпечення самозбереження та розвитку цивілізації задля гарантування високої якості життя кожного члена спільноти людей.***

Враховуючи викладене, запропонуємо таке визначення: ***базова мета правового регулювання (системи права) полягає у формуванні правових умов забезпечення ефективності життєдіяльності суспільства як сукупності всіх видів діяльності людини у будь-яких сферах чи сегментах соціальної та особистої активності в інтересах високої якості життя людини та самозбереження і розвитку цивілізації.***

Цікаво, що визначення ефективності діяльності як мети є універсальним підходом у тій чи іншій сфері соціальної активності, зокрема і в сфері правового регулювання. Наприклад, відомі пропозиції щодо методів оцінки ефективності правових норм [43].

Більш досконалим критерієм ефективності правового регулювання економіки може бути оцінка транзакційних витрат. Положення теорії транзакційних витрат в економіці: використані для оцінки впровадження цифрових технологій [44]; застосовуються при формуванні критеріїв ефективності економічних трансформацій [46]; знайшли відображення в теорії економіки права [7]. Наявність транзакційних витрат та визначення їх обсягів надають підстави для проведення порівняльної оцінки регуляторних бар'єрів.

Тому, на наш погляд, метод оцінки ефективності правового регулювання на основі положень теорії транзакційних витрат може стати універсальним в системі права в частині проведення порівняльної оцінки регуляторних бар'єрів, які можуть мати місце в тих чи інших варіантах правового регулювання конкретних суспільних відносин або їх певної групи [39].

Для того, щоб метод оцінки ефективності правового регулювання поширити не тільки на економічну діяльність, а й на будь-які інші види соціальної активності людини, дамо таке визначення: **транзакційні (непродуктивні) витрати правового регулювання** – це організаційні, інтелектуальні, фінансові, технологічні, матеріальні, часові та інші ресурси, витрачання яких обумовлено необхідністю правового регулювання, а обсяги їх витрачання обумовлені достатністю правового регулювання задля досягнення його мети.

Тоді **ефективність правового регулювання** – це максимізація ефективності людської діяльності завдяки мінімізації транзакційних (непродуктивних) затрат на реалізацію правового регулювання.

На перший погляд здається, що підхід до визначення мети системи, заснований на ефективності, є альтернативою підходу, що ґрунтується на нормах моралі та соціальної етики. На нашу думку, запропоноване бачення змісту місії та базової мети системи права не заперечує попередні результати праці багатьох вчених. Навпаки, воно є об'єднуючим на вищому рівні ієрархії визначення мети для численних попередніх трактувань різних аспектів розуміння місії та мети правового регулювання.

Викладений в роботі підхід до визначення мети правової системи в принципі співпадає з поглядами інших дослідників. Так Д. Сабатіно вважає, що маємо дві моделі правового регулювання: 1) орієнтовану на ефективність, що має регулювати об'єкти економічних відносин (наприклад, конкурентні відносини, виробництво продуктів тощо); 2) орієнтовану на етику, що сфокусована на поведінку суб'єктів [22]. Інші стверджують, що в умовах функціонування соціотехнічних організацій, які мають цифрову інфраструктуру, захищати людину рівно настільки, щоб вона могла діяти автономно в цьому середовищі, вже недостатньо [3].

Право і віртуальність.

Тема віртуальності розкривається на основі результатів, отриманих у роботі автора [37]. Термін “віртуальна реальність” (простір, діяльність, відносини, спілкування тощо) широко використовується у різних сферах знань та практичної діяльності. У юриспруденції термін “віртуальна реальність” (віртуальний простір) почав використовуватися для опису певних процесів, пов'язаних із використанням Інтернету та Інтернет-технологій.

В наукових статтях та в законодавстві почали широко використовуватись словосполучення типу: “під час роботи в мережі Інтернет”, “захист прав інтелектуальної власності у мережі Інтернет”, “законодавче регулювання Інтернету як особливого

інформаційного простору”, “правовідносини, які виникають у віртуальному просторі”, “регулювання правовідносин у віртуальному просторі”, “правопорушення в Інтернеті”, “регулювання віртуального простору” тощо.

З іншого боку, істотного поширення набула позиція, зміст якої зводиться до діаметрально протилежного розуміння ролі мережі Інтернет та Інтернет-технологій як технічних засобів передачі інформації. Усе частіше й частіше стали використовуватися інші вирази: “правове регулювання суспільних відносин, пов’язаних з Інтернетом” або “суспільних відносин, що виникають і (або) розвиваються при використанні Інтернету”, “діяльності, що здійснюється з використанням Інтернет-технологій”, “отримання інформації за допомогою Інтернету” тощо.

Застосування поняття “віртуальний” у праві має наслідком припущення щодо можливості існування якоїсь іншої “реальності” (наприклад, віртуальної, Інтернет-простору, кіберпростору тощо), відмінної від об’єктивної, в якій нібито стає можливою “реалізація суспільних відносин”. Слід очікувати наступного кроку іноваторів від юриспруденції – пропозицій щодо створення “віртуального права”, “права віртуального світу”, “віртуального цивільного права” або “віртуального кримінального права” тощо.

Спираючись на результати філософського аналізу концепцій віртуальної реальності, наприклад [47] та на положення частини першої статті 207 Цивільного кодексу України рекомендуємо юристам застосовувати наступні висловлювання: “правове регулювання суспільних відносин, що реалізуються з використанням Інтернету”, “укладання договорів за допомогою Інтернету”, “злочин, вчинений з використанням комп’ютерів або Інтернет-технологій”. Такі формулювання дозволяють релевантно відображати реальну ситуацію, яка пов’язана з інформаційною взаємодією у процесі реалізації суспільних відносин за допомогою цифрових та Інтернет-технологій.

Отже, на наш погляд, цілком достатнім і необхідним для правової теорії є розуміння мережі Інтернет та Інтернет-технологій як засобу передачі (поширення) або обробки інформації, за допомогою яких реалізуються певні суспільні відносини, які можуть відбуватись лише у реальному світі. Використання Інтернету та Інтернет-технологій може стати причиною появи деяких особливостей у реалізації суспільних відносин. Саме ці особливості, а не надумана віртуальність мають стати причиною необхідності певного вдосконалення правового регулювання чи навіть причиною появи нових правових норм у межах традиційної системи права чи законодавства.

Отже, не заперечуючи можливість використання терміну “віртуальний” в інших наукових дисциплінах, вважаємо, що концептуально необґрунтованим та навіть шкідливим є використання у правовій науці та практиці понять типу “віртуальний світ”, “віртуальний простір чи середовище”, “віртуальне право”, “захист прав у віртуальному середовищі”, “авторське право у віртуальному світі”, “віртуальна діяльність”, “право віртуального простору” тощо.

На наш погляд, використання таких метафор, як “віртуальність”, “віртуальний простір” та багатьох подібних саме у сфері права є штучним, недоцільним і навіть токсичним.

Штучний інтелект.

Традиційно ступінь уваги з боку державних інституцій до якоїсь соціальної проблеми є знаковим маркером її важливості для розвитку суспільства. Штучний інтелект (далі – ШІ) є одним із найголовніших, базових досягнень 4-ї промислової революції, Про це свідчить те, що за останні 5 років понад 60 держав прийняли або розробляють національні стратегії розвитку та використання ШІ [33]. Багато держав усвідомлюють, що застосування роботів із ШІ може створити умови для подолання

третього когнітивного протиріччя людства – забезпечити оперативне прийняття оптимальних рішень із залученням будь-якого великого обсягу різноманітних знань та інформації.

Але існує потужний бар'єр на шляху широкого застосування роботів із ШІ – це невизначеність щодо правового регулювання їх застосування. Основна проблема – це визнання або не визнання автономного робота із ШІ суб'єктом права. Автономність у цьому випадку означає можливість прийняття рішень та здійснення певної діяльності роботом з ШІ без втручання людини.

Звичайно, багато дослідників, зокрема юристи, при вирішенні проблеми правового регулювання діяльності роботів з ШІ з надією звертають увагу на історично підтверджені правові механізми регулювання суспільних відносин. Але при цьому роботи з ШІ визнаються лише *об'єктом* правовідносин.

Різким дисонансом такому уявленню є припущення, навіть впевненість, у тому, що роботи із ШІ незабаром можуть бути *суб'єктом* правових відносин. На тлі майже щотижневих повідомлень про успіхи в розвитку ШІ відбуваються багаточисельні дискусії щодо вирішення проблеми можливого розгляду роботів як суб'єктів правовідносин. Позиції в цих дискусіях кардинально відрізняються: від заперечення суб'єктності роботів до необхідності створення особливої системи права для роботів.

Окремі держави здійснюють енергійні заходи з розроблення концептуальних положень щодо правового регулювання застосування технологій ШІ та роботів із ШІ. Євросоюз зробив перший крок у світі в загадкове майбутнє – запропонувавши проект Закону про штучний інтелект [10].

Задля вирішення актуальної проблеми автором було запропоновано низку теоретико-методологічних положень щодо створення системи правового регулювання застосування автономних роботів із ШІ. Визначено базовий для цієї тематики термін [39]: *штучний інтелект* – це певна сукупність методів, способів, засобів та технологій, насамперед, комп'ютерних, що імітує (моделює) когнітивні функції, які мають критерії, характеристики та показники еквівалентні критеріям, характеристикам та показникам відповідних когнітивних функцій людини.

На основі запропонованих визначень термінів “штучний інтелект”, “робот із ШІ” їх класифікації, доведених декількох гіпотез розроблено методологію щодо визначення правового статусу робота із ШІ [41]. Сформульовано доктринальні положення щодо відповідних юридичних догм та фікцій, що дозволяє визнати автономні роботи із ШІ як суб'єкти права в рамках сучасної доктрини права [40]. Отримані результати відкривають перспективи для створення певної системи правового регулювання автономної діяльності роботів з ШІ, яку можна гармонійно інкорпорувати до публічного та приватного права.

Для остаточного відпрацювання запропонованих теоретико-методологічних положень щодо створення системи правового регулювання застосування автономних роботів із ШІ потрібне проведення широких правових досліджень. Зокрема, потребують додаткових досліджень особливості їх застосування для всіх можливих видів та типів суспільних відносин, які будуть реалізовуватись за умови використання роботів із ШІ.

Розроблений підхід потенційно надає можливість в межах традиційної системи права з використанням всього багатовікового позитивного досвіду її функціонування сформулювати:

– теоретико-методологічні засади правового регулювання застосування роботів із ШІ у будь-яких сферах соціальної активності;

– запропонувати практичні рекомендації щодо створення системи правового забезпечення використання роботів із ШІ як найважливішого елемента технологій Інтернету речей.

Конвергенція галузей права.

Тема конвергенції є однією з основних проблем розвитку системи права в інтересах Економіки результату.

В сучасних умовах зміни парадигми економічної діяльності, трансформації глобалізації та міжнародного поділу праці, інтеграції різних видів діяльності зростає актуальність вирішення проблеми конвергенції галузей законодавства, що потребує вирішення проблеми мінімізації системної конкуренції між окремими галузями права та посилення кореляції процесів їх удосконалення. Проблеми правової конвергенції стосуються як правових систем різних держав, так і галузей права в межах однієї системи права.

В свій час завдяки своїй універсальності ознака однорідності суспільних відносин стала базовою в процесі формування та систематизації системи права. З ускладненням змісту та умов життєдіяльності людства одночасно відбувається ускладнення системи права, що мало наслідком виникнення певних труднощів на шляху її розвитку, тому почався процес її диференціації на окремі галузі права.

З різних мотивів у багатьох державах формується власна галузева структура системи права, у яких почали формуватися свої “суверенні території”, “юрисдикції” та недоторканні “кордони” окремих галузей права. На певному історичному етапі розвитку юриспруденції це явище мало досить позитивний ефект, оскільки диференціація всієї маси правових норм за принципом однорідності створила умови для концентрації зусиль науковців та юристів-практиків на вирішенні однорідних правових проблем. Але для систем права диференціацією на численні галузі права справа не закінчилася. Далі вже всередині окремих галузей права стала відбуватися глибша диференціація – виникають підгалузі, інститути та субінститути права. У юридичній практиці з’являються глибокі фахівці з вузькоспеціалізованих проблем – з податку на додану вартість (ПДВ), державної реєстрації підприємств або нерухомості, процесу розлучення подружжя, забезпечення кібербезпеки, захисту прав людини тощо.

З іншого боку, безперечно, що суспільство це складна динамічна система у всьому різноманітті сфер і сегментів соціальної активності людини, в якому система права є однією з безлічі підсистем, що забезпечують його функціонування. Тому система права з її особливим функціоналом є внутрішньою підсистемою таких складових підсистем суспільства, як сфера економіки, внутрішньої політики, оборони, сільського господарства, промисловості, охорони здоров’я тощо.

В реально існуючих підсистемах суспільства в умовах складної діяльності здійснюються реальні суспільні відносини. Реальні суспільні відносини це сукупність взаємопов’язаних та взаємообумовлених різнорідних рафінованих (чистих) суспільних відносин, які реалізуються одночасно або майже одночасно. Кожен з таких видів “чистих” суспільних відносин регулюється нормами “своїї” галузі права. Отже, сучасні правовідносини здебільше – це комплексні суспільні відносини як цілісна (нерозривна) сукупність окремих “чистих” суспільних відносин, кожне з яких регулюється нормами певної окремої галузі права.

Таким чином, поведінка суб’єктів права при здійсненні складної діяльності має одночасно детермінуватись нормами різних галузей права, що часто породжує проблему міжгалузевої правової конкуренції та виникнення колізій між ними.

У зв'язку з цим, законодавство, як форма відображення змісту права, при регулюванні комплексних суспільних відносин має бути узгодженим, без протиріч та колізій між задіяними нормами різних галузей законодавства. Відтак стає актуальним проведення досліджень щодо конвергенції (зближення) різних норм галузей права та законодавства в умовах їх одночасного застосування до конкретних комплексних суспільних відносин у межах конкретної діяльності та конкретних дій суб'єктів права. У цьому випадку, конвергенція права має означати взаємний рух на зближення основних складових окремих галузей права в частині їх принципів, інститутів, категорій та термінів. Методологічною основою цього процесу має стати загальне розуміння місії та мети правової системи.

Крім того, конвергенції права є необхідною реакцією на соціальну та технічну конвергенцію, які задля підвищення ефективності відбуваються практично у всіх сферах суспільства в процесі соціальних трансформацій, реінжинірингу традиційних моделей суспільних відносин, впровадження цифрових та інших технологій тощо.

Маємо важливий для розвитку сучасної теорії юриспруденції висновок: проблема конвергенції права отримує надзвичайне значення в умовах Економіки результату, для якої комплексні суспільні відносини стають панівними, а конвергенція окремих видів діяльності стане нормою. Конвергенція права дозволить забезпечити виконання суворих вимог у частині відсутності неузгодженості, протиріч та колізій між задіяними нормами різних галузей законодавства, що є однією з основних умов забезпечення ефективності правового регулювання.

В умовах переходу до нової парадигми економічної діяльності всього людства, окрім актуальності проблеми правової конвергенції в межах однієї правової системи, також стає актуальною проблема конвергенції правових систем різних держав.

Інтеграційна роль міжнародного права.

Практика Економіки результату завдяки використанню технологій Інтернету речей буде мати безпрецедентні можливості щодо оперативної організації різних транскордонних ланцюжків створення вартості, ланцюжки доданої вартості, продуктові ланцюжки, виробничі мережі тощо. Така діяльність потребує вирішення проблеми географічної, галузевої та юрисдикційної масштабності застосування законодавства.

Треба враховувати, що соціальні та цифрові трансформації неминуче, рано чи пізно, відбудуться у всіх державах, тому міжнародне право також стикнеться з низкою викликів, зокрема із потенційним розширенням сфери свого впливу внаслідок посилення глобалізації нового типу у всіх сегментах соціальної активності. Крім того, в умовах високої динаміки переходу до Економіки результату буде спостерігатись стрімке поширення та збільшення обсягів горизонтальних (*peer to peer*) суспільних відносин з їхньою одночасною глобалізацією,

Цілком зрозуміло, що ефективність нейтралізації негативних цивілізаційних викликів буде залежати від рівня синхронізації досягнення ЦСР всіма державами або, як мінімум, державами, які формують переважний вклад у світову економіку. Вирішення проблеми забезпечення синхронізації виконання планів щодо досягнення ЦСР та відповідних завдань потребує формування нової парадигми алгоритму побудови законодавства.

Сутність цієї нової парадигми алгоритму побудови законодавства полягає в наступному. Спочатку рекомендується зосередити зусилля юридичної спільноти на розробці пропозицій на рівні актів міжнародного права, які мають базуватись на досвіді передових держав, що вже сформуvalи та здійснили апробацію своїх законодавчих інновацій з певних правових проблем. Держави, отримавши гармонізований акт

міжнародного права як модельний правовий акт, шляхом його ратифікації здійснюють вдосконалення свого національного законодавства на принципах гармонізації та адаптації.

При застосуванні запропонованого алгоритму побудови законодавства можна очікувати: 1) різке зменшення витрат ресурсів на подолання міждержавних економічних та правових бар'єрів при функціонуванні Економіки результату в транскордонному режимі, що є однією її синергетичних переваг; 2) швидкого, синхронізованого та гармонізованого формування і правозастосування національних законодавств в частині забезпечення досягнення ЦСР та відповідних завдань. Зрозуміло, що реалізація алгоритму побудови законодавства потребує відповідної трансформації місії та мети системи міжнародно-правових актів, процедур їх розробки, визнання та приєднання до них.

Таким чином, міжнародне право отримує нову роль – інтегративну, воно стає джерелом для формування національних законодавств по широкому колу різноманітних суспільних відносин у різних сферах суспільних відносин. Крім того, це ефективний шлях щодо забезпечення конвергенції правових систем різних держав. Запропонований підхід створить умови для синергії правових систем, правової політики та законодавства України, Євросоюзу та світу для забезпечення досягнення ЦСР.

Форсайт соціально-правове моделювання як метод формування нового законодавства.

Впровадження результатів четвертої промислової революції протягом наступних 20 – 40 років буде причиною кардинального технологічного стрибка у розвитку людства. Мова йде про широке впровадження технологій Інтернету речей, штучного інтелекту, робототехніки, генної інженерії, нано- та біо-технології тощо. Левова частина майбутніх безпрецедентних технологічних змін неминуче буде базуватиметься на використанні цифрових технологій.

Особливість цього технологічного стрибка полягає в тому, що він закономірно призведе до стрімкого формування та розвитку нових за змістом і формою суспільних відносин у різних сферах життєдіяльності людини, суспільства, держави. Настільки стрімких та непередбачуваних змін, що сьогодні в Україні, як і в інших державах світу відсутнє чітке та однозначне уявлення про те, яким через декілька десятиліть буде майбутнє суспільство та які будуть особливості його функціонування.

Все це означає, що людство стикається з таким явищем як сингулярність. Узагальнюючи результати низки робіт [15; 16], на користь цього дослідження сформулюємо таке визначення: ***сингулярність*** – це неможливість однозначного передбачення результатів майбутнього розвитку людської спільноти після певного періоду часу, протягом якого буде відбуватися стрімке та масштабне впровадження критичного обсягу проривних досягнень четвертої промислової революції.

Загальна сингулярність закономірно приводить до виникнення проблеми правової сингулярності – неможливість однозначного визначення напрямів досліджень щодо попереднього створення нового чи удосконаленого законодавства для постсингулярної цивілізації. Отже, ***правова сингулярність*** – це сингулярність у сфері правового регулювання, яка виникає внаслідок неможливості однозначного визначення майбутніх соціально-правових моделей суспільства.

Вирішенню проблеми правової сингулярності перешкоджає наявність багатовікової традиції щодо створення (оновлення) системи права (законодавства) шляхом офіційної фіксації емпірично сформованих в суспільстві закономірностей регулювання суспільних відносин, які виявлялись на основі ретроспективного аналізу

усталеної практики їх реалізації. Процес такого ретроспективного формування законодавства відбувався роками та десятиліттями. Завдяки масштабності та значній динаміці змін природи та особливостей суспільних відносин відбувається природне запізнення в оновленні законодавства, що створює великі ризики виникнення правової, а отже, і суспільної невизначеності.

Водночас, правова наука вже має певний, хоча й не завжди успішний, досвід щодо вирішення правових проблем в умовах деякої невизначеності майбутнього розвитку суспільних відносин. Наприклад, це досвід із впровадження: Інтернет-технології, електронного документообігу, цифрового підпису соціальних мереж, технології блокчейну, штучного інтелекту та робототехніки, автономних автомобілів, кораблів та літаків, криптовалюти та багато чого іншого.

Таким чином, існує нагальна необхідність щодо зміни парадигми формування системи права шляхом переходу від ретроспективного до прогностного методу на основі форсайт соціально-правового моделювання. Прогнозний метод на основі ґрунтовних міждисциплінарних досліджень дозволяє створити форсайт соціальні та соціально-правові моделі майбутнього стану суспільства, які можуть бути використані для ефективного формування пропозицій щодо випереджального оновлення системи права та законодавства.

Під форсайтом (передбаченням) розуміються високоякісні, узгоджені та функціональні наукові погляди на майбутній стан суспільства та його окремі складові, які використовуються для планування керування політикою, формування стратегії, дослідження нових ринків, продуктів та послуг. Форсайт являє собою злиття методів передбачення майбутнього з методами стратегічного управління [25]. Методологія форсайт стратегічного моделювання поширилась в останні десятиліття.

Тому в процесі переходу до нової парадигми економіки для нейтралізації негативного ефекту правової сингулярності оновлення законодавства рекомендується здійснювати на базі форсайт соціально-правових моделей майбутнього стану суспільства, як результату багато дисциплінарних та міждисциплінарних досліджень.

Загалом доходим до важливого висновку. У зв'язку з майбутнім проведенням масштабних соціальних та цифрових трансформацій всі галузі права мають якомога скоріше адаптуватись до можливих майбутніх змін у соціальному житті. В першу чергу йдеться про переосмислення доктринального розуміння місця та ролі кожної галузі права в правовій системі та про необхідність оновлення (адаптації) всіх галузей права. Це стосується інформаційного права з огляду на стратегічну важливість правового регулювання для забезпечення: кожного своєчасною, актуальною, повною та достовірною інформацією для прийняття рішень та для будь-якої діяльності; широкого впровадження цифрових технологій Інтернету речей, штучного інтелекту; робототехніки тощо.

Напрями правових досліджень за умови реалізації стратегії Економіки результату.

Перехід до Економіки результату, як способу забезпечення досягнення ЦСР, буде супроводжуватись масштабними соціальними трансформаціями, що неминуче призведе до: 1) зміни парадигми функціонування: держави та її інституцій, соціуму та його окремих сегментів, регіонів, міст та населених пунктів, різноманітних галузей економіки та бізнесу, а також інших сфер життєдіяльності людей; 2) трансформації: структури та складу системи суспільних відносин, їх змісту, а, іноді, до появи нових за змістом груп суспільних відносин; 3) переходу до нових інноваційних моделей: публічного управління та регулювання, економічної, виробничої, освітньої та будь-якої іншої діяльності; 4) нетривіальної зміни місії, мети та змісту багатьох соціальних процесів.

Безсумнівно, проведення будь-яких масштабних соціальних трансформацій може бути успішним тільки за умови гармонізованого оновлення всього комплексу галузей права, або, навіть, за умови оновлення всієї системи права та правової системи. Саме тому важливим актуальним завданням юридичної науки стає оперативна організація масштабних прогностичних досліджень щодо пошуку, ідентифікації та локалізації соціальних та правових проблем, які з великою ймовірністю виникатимуть у процесі проведення соціальних та цифрових трансформацій.

Отже, найближчим часом доцільно зосередити міждисциплінарні наукові дослідження в частині формування теоретико-методологічних засад створення форсайт соціально-правових моделей функціонування Економіки результату. На основі цих моделей наука має запропонувати теоретичні засади та практичні рекомендації щодо формування системи правового забезпечення переходу до стратегії Економіки результату, фактично запропонувати правове підґрунтя проведення соціальних трансформацій нового покоління в умовах застосування цифрових технологій.

Пропозицій щодо оновлення законодавства мають стосуватись всієї правової системи. Наприклад в умовах Економіки результату це може стосуватись правового регулювання:

- конституційних, цивільних, господарських, адміністративних, земельних, інформаційних відносин тощо; податків та митних зборів; монополії, лібералізації та конкуренції для регульованих ринків; захисту прав споживачів; вільного обігу неперсоніфікованих та персональних даних; визначення відповідальності; забезпечення конфіденційності, інформаційної безпеки та кібербезпеки; захисту інтелектуальної власності та авторського права тощо, звертаючи особливу увагу на поширення транскордонного режиму здійснення діяльності суб'єктів;

- будь-якої сфери соціальної активності: промисловості, сільського господарства, оборони та безпеки, банківської діяльності, енергетики, медицини, освіти, публічного управління, ретейлу тощо.

Разом з тим, можна констатувати майже тотальну необізнаність сучасного суспільства (політичного істеблішменту, представників публічного управління, вчених та виробників, експертів та фахівців, населення тощо) щодо необхідності проведення широкомасштабних соціальних трансформацій нового покоління – трансформацій 21 століття. В цілому суспільство не усвідомлює, з одного боку, вкрай загрозливого стану людства, а з іншого – необхідність нейтралізації загрозливих цивілізаційних викликів. Відповідно, суспільство не обізнане і не має мотивації щодо розуміння мети та сутності переходу до ресурсне орієнтованої економіки (наприклад, до Економіки результату), щодо використання неймовірних потенційних можливостей та синергії застосування цифрових технологій, таких як технології Інтернету речей, штучного інтелекту, робототехніки, обробки великих даних, хмарних технологій тощо.

Однак, бар'єр необізнаності суспільства може та має бути подоланий шляхом формування парламентом та урядом всеосяжної системи стимулів, мотивації та заохочень щодо досліджень та популяризації соціальних та цифрових трансформацій, а також необхідності їх проведення для вирішення нагальних соціальних проблем. До процесу підвищення рівня обізнаності суспільства мають бути залучені широкі верстви політиків, державних діячів, представників урядових кіл, науки та передового виробництва, засобів масової інформації, лідерів суспільної думки, системи освіти, інститутів громадянського суспільства тощо. Подолання загрозливих цивілізаційних викликів та досягнення ЦСР має стати справою всього українського народу.

Висновки.

Попередні 50 – 60 років характеризуються наростанням проявів негативних цивілізаційних викликів, які стали причиною деградації цивілізації. Нейтралізація процесів деградації потребує сумісних зусиль всього людства щодо досягнення цілей та завдань сталого розвитку, які визначались ООН з 2000 року і остаточно були визначені у 2015 році.

Визначені ООН плани досягнення ЦСР шляхом виконання біля 170 завдань характеризуються певною безсистемністю, низкою кореляцією між окремими завданнями, відсутністю опису причинно-наслідкового зв'язку між причинами деградації та змістом тих чи інших ЦСР і завдань, невизначеністю методології виконання завдань тощо. Все це та багато інших чинників обумовили розмаїття та розпорошеність завдань, створює ситуацію поганого розуміння ЦСР та завдань у представників різних верств і кіл суспільства та викликає сумнів у реальності досягнення гармонізованого та синхронізованого прогресу в забезпеченні сталого розвитку людства як у світовому, так і в національних масштабах.

Запропоноване розуміння і пояснення змісту першопричин виникнення негативних цивілізаційних викликів надає можливість обґрунтувати системний підхід до вироблення стратегії подолання деградації цивілізації. В роботі проілюстрована стратегія переходу до сталого розвитку шляхом зміни парадигми економічної діяльності на основі теорії Економіки результату на основі повсюдного застосування результатів четвертої промислової революції. Насамперед йдеться про цифрові технології так як: Інтернет речей, Індустрія 4.0, штучний інтелект, робототехніка, великі дані, хмарні обчислення, електронні комунікації тощо.

Економіка результату як людиноцентристська, ресурсозберігаюча“ інваріантна від юрисдикції функціонально таргетована економічна діяльність суб'єктів масового ринку з принциповою можливістю задовольняти індивідуальні права, інтереси та потреби будь-якого конкретного споживача створює ефективні умови для подолання першопричин деградації цивілізації. Втілення нової парадигми економічної діяльності на основі Економіки дозволяє сформулювати системно обумовлені та взаємопов'язані цілі та завдання сталого розвитку, які як за формою, так і за змістом будь майже стандартними для всіх держав.

Встановлено, що впровадження концепції Економіки результату в світову та національні економіки може бути ефективною лише за умови проведення масштабних та глибоких соціальних та цифрових трансформацій. Для проведення таких трансформацій сучасна правова система всіх без виключення держав не є релевантною.

З метою формування відповідного правового забезпечення переходу до сталого розвитку необхідно провести багатогалузеві та міжгалузеві правові дослідження з оновлення правової системи. В першу чергу це стосується уточнення місії та мети правового регулювання, розуміння феномена “віртуальність”, можливості визнання суб'єктності робота із штучним інтелектом, подолання правової сингулярності, визначення нової ролі міжнародного права, актуальності конвергенції права та правових досліджень, обумовлених реалізацією нової парадигми економічного розвитку.

Показано, що особливу увагу потрібно приділити питанням удосконалення методології формування правого регулювання впровадження та подальшого функціонування Економіки результату в умовах наявності правової сингулярності. Запропоновано використання прогностичного методу на основі форсайт соціального та соціально-правового моделювання суспільства майбутнього. Необхідно, щоб юристи

брали участь з самого початку організації та напрацювання форсайт соціального моделювання з будь-яких аспектів суспільства майбутнього.

Передбачається, що такий прогностичний метод форсайт соціального та соціально-правового моделювання може бути використано для вирішення правових проблем в будь-яких інших сферах соціальної активності, як-от: публічного управління, промисловості, сільського господарства, правоохоронної діяльності, оборони та безпеки, охорони здоров'я, освіти, культури тощо.

Крім того, потрібно організовувати системні, широкі дослідження з напрацювання пропозицій щодо оновлення майбутнього законодавства, які в умовах Економіки результату будуть стосуватись правового регулювання: конституційних, цивільних, господарських, адміністративних, земельних, інформаційних відносин тощо; податків та митних зборів; монополії, лібералізації та конкуренції для регульованих ринків; захисту прав споживачів; вільного обігу неперсоніфікованих та персональних даних; визначення відповідальності; забезпечення конфіденційності, інформаційної безпеки та кібербезпеки; захисту інтелектуальної власності та авторського права тощо, звертаючи особливу увагу на поширення транскордонного режиму здійснення діяльності суб'єктів.

З врахуванням тісного зв'язку та взаємообумовленості проблем реалізації соціальної та цифрової трансформації в певних сферах соціальної активності із відповідним правовим забезпеченням вбачається за необхідне залучати до правових досліджень вчених, експертів та практиків, які спеціалізуються у тих чи інших предметних сферах життєдіяльності суспільства.

Потрібно ретельно дослідити можливість оновлення місії та мети міжнародного права маючи на увазі можливість виконання ним провідної ролі за безпосередньої участі інших галузей права щодо створення всеохоплюючих законодавчих умов для швидкого, синхронізованого та гармонізованого досягнення реального прогресу в забезпеченні сталого розвитку як у світовому, так і в національних масштабах.

З огляду на масштабність та глибину правових проблем які в умовах необхідності досягнення цілей сталого розвитку потрібно не лише вирішити, але і забезпечити відповідне правозастосування у майбутньому, необхідно ретельно переглянути та інноваційно оновити організацію та методологію правової науки та правової освіти. Випускникам юридичних факультетів крім того, що потрібно мати *випереджуючі юридичні знання*, вміння та навички термін "придатності" яких має мати горизонт 5 – 10 років, також необхідно оволодіти знаннями щодо *прикладної профорієнтації* в певних сферах соціальної активності в контексті певної конкретної діяльності. Так юристи, які орієнтуються на роботу в ІТ сфері, мають обов'язково мати уявлення про сутність, принципи, особливості функціонування ІТ бізнесу в розрізі необхідних галузей права.

Таким чином, визначення напрямів і шляхів досліджень та напрацювань теоретично-методологічних та практичних пропозицій щодо вирішення проблеми трансформації як усієї сучасної системи права, так і окремих галузей права є важливою передумовою ефективного переходу до нової парадигми світової економіки – до Економіки результату, як стратегії досягнення Цілей сталого розвитку та євроінтеграції України.

Використана література

1. Agenda, Industry. 2015. Industrial internet of things: unleashing the potential of connected products and services. White Paper, in Collaboration with Accenture. 34.
2. Arekrans, J. et al. 2022. Barriers to access-based consumption in the circular transition: A systematic review. *Resources, Conservation and Recycling*, 184:106364.

3. Benthall, S. and J. Goldenfein. 2020. Data Science and the Decline of Liberal Law and Ethics. *Mechanical Engineering eJournal*, 2020: n. pag.
4. Birner, R. 2018. Bioeconomy concepts. *Bioeconomy: Shaping the transition to a sustainable, biobased economy*: 17-38.
5. Brozović, D. 2022. Societal Collapse: A Literature Review. *Futures*, 145: n. pag.
6. Butzer, K. 2012. Collapse, environment, and society. *Proceedings of the National Academy of Sciences*, 109.10: 3632-39.
7. Calabresi, G. 2016. *The future of law and economics: essays in reform and recollection*. Yale University Press, 228.
8. Collins, C. 2020. Four Reasons Civilization Won't Decline: It Will Collapse. (Counter Punch, August 10, 2020). URL: <https://www.counterpunch.org/2020/03/13/four-reasons-civilization-wont-decline-it-will-collapse/>
9. Ekholm, B. and J. Rockström. 2020. Digital technology can cut global emissions by 15 %. Here's how. URL: <https://www.freethink.com/hard-tech/digital-technology-global-emissions>
10. European Commission. Proposal for a Regulation of the European Parliament and of the Council laying down harmonised rules on artificial intelligence (Artificial intelligence Act). 21 April 2021.
11. Ferraro, P. et al. 2019. Causal inference in coupled human and natural systems. *Proceedings of the National Academy of Sciences*, 116.12: 5311-18.
12. Ferraro, P. et al. 2019. Causal inference in coupled human and natural systems. *Proceedings of the National Academy of Sciences*, 116.12: 5311-18.
13. Fresko, Zh. What is a resource-oriented economy? URL: <https://www.mirprognozov.ru/prognosis/economics/proekt-venerajak-fresko>
14. González-Fernández, R. 2020. On Searle and the collapse of civilization. *Cinta de moebio*, (69): 255-266.
15. Korotayev, A. 2020. The Twenty-First-Century Singularity in the Big History Perspective – A Re-analysis. *The 21st Century Singularity and Global Futures*. Springer, Cham: 19-75.
16. Kurzweil., R. 2006. The Singularity Is Near: When Humans Transcend Biology. *Foreign Affairs*: 160.
17. Martin-Merino, M. 2021. Why civilizations collapse?. Cambridge Open Engage. URL: <https://www.cambridge.org/engage/coe/article-details/60b9fc9cb04fe75e575cb168>
18. Meadows, D. et al. 2004. Limits to growth : the 30-year update. Vermont. 338.
19. Meadows, D. et al. 1972. *The Limits to Growth: A Report for the Club of Rome's Project on the Predicament of Mankind*. Universe Books, 205.
20. Polanyi, K. 2001. *The great transformation: The political and economic origins of our time*. Beacon press. 360.
21. Raworth, Kate. 2017. *Doughnut economics: seven ways to think like a 21st-century economist*. Chelsea Green Publishing. 320.
22. Sabatino, G. 2020. Economic Law and The Development of Digital Markets, between Ethics and Efficiency. *Naveiñ Reet: Nordic Journal of Law and Social Research*: n. pag.
23. Scherer, M. 2015. Regulating artificial intelligence systems: risks, challenges, competencies, and strategies. *Harvard Journal of Law & Technology*, 29:353.
24. Schmitt, B., Brakus, J. and A. Biraglia. 2020. onsumption Ideology". *Journal of Consumer Research*, 49.1: 74-95.
25. Slaughter, R. 1997. *Developing and Applying Strategic Foresight*. ABN Report. 5.10: 13-27.
26. Strand, R., et al. 2023. *Growth without economic growth*. European Environment Agency. URL: <https://www.eea.europa.eu/publications/growth-without-economic-growth/growth-without-economic-growth>
27. Tainter, J. 1998. *The collapse of complex societies*. Cambridge university press. 250.
28. UN General Assembly. 2015. Transforming our world: the 2030 Agenda for Sustainable Development. Resolution adopted by the General Assembly on 25 September 2015, A/RES/70/1.

29. UN General Assembly. 2000. We the peoples Millennium Forum. Declaration and agenda for action: strengthening the United Nations for the twenty-first century. 26 May.
30. UN Secretary-General. 2014. The Road to Dignity by 2030: Ending Poverty, Transforming All Lives and Protecting the Planet Synthesis.
31. United Nations. 2000. The Final Version of the Millennium Forum Declaration. URL: http://www.sefidvash.net/rcgg/htms/mfd_ing.htm
32. United Nations. 2019. Progress towards the Sustainable Development Goals: report of the Secretary-General. Special Edition. New York, 8 May.
33. Van R. et al. 2022. *AI Watch – National strategies on Artificial Intelligence: A European perspective*. European Union / OECD.
34. Weizsäcker, E. and A. Wijkman. 2018. *Come on!: Capitalism, short-termism, population and the destruction of the planet*. Springer. 234.
35. Wiener Norbert. 1948. *Cybernetics. Or control and communication in the animal and the machine*. The Technology Press. 194.
36. Баранов О.А. 2022. Трансформація: соціальна & цифрова & правова : монографія у 3-х т. Т. 1. Порятуюнок цивілізації: економіка результату. Видавничий дім “Гельветика” 272.
37. Баранов О. 2017. Віртуальність і правове регулювання. *Публічне право*.1: 210.
38. Баранов О. 2021. Особливості визначення терміну “цифрова економіка”: мат. першої всеукр. наук-практ. конф., м. Київ, 30 берез. 2021 р.
39. Баранов О. 2023. Визначення терміну “штучний інтелект”. *Інформація і право*. № 1(44)/2023. С. 32-49.
40. Баранов О. “Інтернет речей (IoT): регулювання надання послуг роботами зі штучним інтелектом”. *Інформація і право*. № 4(27)/2018. С. 46-70.
41. Баранов О. 2018. “Інтернет речей (IoT): робот зі штучним інтелектом у правовідносинах”. *Юридична Україна*. 5-6: 75-95.
42. Баранов О. Соціальна та цифрова трансформації: джерело правових проблем. *Інформація і право*. № 3(38)/2021. С. 59-73.
43. Устименко В., Джабраїлов Р. 2020. Ефективність правових норм як важлива передумова формування правової моделі сталого розвитку держави: зб. мат. міжнарод. наук-практ конф., м. Ужгород, 22-23 жовт. 2020 р.
44. Танскотт Д. 1999. Електронно-цифрове общество. Плюсы и минусы сетевого интеллекта. Рефл. Бук. 432.
45. Івашина С., Івашина О. 2014. Соціально-інституціональні аспекти економічної трансформації. *Проблеми економіки*. 2: 309-314.
46. Ієринг Р. 1881. Цѣль вѣ правѣ. Первый томъ. Издание Н.В. Муравьева. 412.
47. Шмиголь, М., Юшкевич, Ю. 2019. Віртуальна реальність як феномен інформаційного суспільства: світоглядний аспект. *Гілея*.– (Науковий вісник). 142 (2): 212-215.

~~~~~ * * * ~~~~~